

GEOGRAFIJA PJESNIKA (2)

Annemarie SCHIMMEL

*Kifa nabki min dhikra habibin va manzili
bi-sikti l-liva bajna d-dakhuli va havmali*

*Stan'ite (o moja dva prijatelja), da plaćemo
sjećajući se drage i staništa*

*na pješčanim brdskim obroncima između
Dakhula i Havvmala!*

*na pješčanim brdskim obroncima između
Dakhula i Havvmala!*

Svako ko zna arapski jezik ili, tačnije, svako ko zna barem nešto malo o arapskoj književnosti, morao je čuti za ovaj početni stih iz *mu'allake* Imru'l-Kajsa, u kojoj se ovaj pjesnik obraća dvojici svojih drugova, e da mu se pridruže u gorcom ridanju na mjestu gdje je njegova voljena nekad davno stanovala!

Imam namjeru ovo izlaganje usredsrediti na metod kojim su se pjesnici u islamskom svijetu koristili posežući za prizorima uzetim iz gradova, rijeka, krajolika, pejzaža... Nadam se da ću moći razgovjetno pokazati kako je moguće otkriti jednu vrstu unutarnjeg ritma koji počiva iza upotrebe imena ovih mjesta i prizora.

Ovdje, zapravo, neću govoriti o tzv. *fada'il* knjigama, u kojima autor nabraja osobine gradova i zemalja, pritom navodeći anegdote i uobičajene poslovice te Vjerovjesnikova predanja, niti ću mnogo zboriti o ulozi gradova i pejzaža koju uočavamo u pjesničkim snatrenjima. Štaviše, neću pridavati veliku pažnju brojnim geografskim spisima u arapskoj, perzijskoj i turskoj književnosti, koji su, tokom povijesti, sastavljani sve tamo od ranog doba islama.

Jedino što ovom prilikom želim učiniti jest da vas, naprosto, uzmem za ruku i da, onda, s vama lutam zemljama islama, idući tragom pjesnika, tragom kojim su oni hodili u potrazi za svojom izgubljenom voljenom osobom ili su, pak, tragali za ostacima koji svjedoče nekadašnjoj slavnoj prošlosti.

Putovanje pustinjom s namjerom da se pronađu jedva zamjetni tragovi koje je ostavila voljena osoba, traganje za "gotovo nerazpoznatljivim tragovima na mjestu na kome su se nekad razapinjali šatori plemena kojem je njegova voljena dragana pripadala", bila je glavna tema predislamskih pjesnika, kao i iz vremena prvog islamskog perioda. Da je bilo tako, svjedoči ovaj Lebidov stih:

*Fa madafi'u r-rajjani urrijun rasmuha
kalkan kama damina l-vahijju salamaha*

*Logorište u dolini Rajjan je obilježeno uspo-
menama nejasnim*

*nalik napisima koje vrijeme ugravira na sti-
jenama starim!*

*Logorište u dolini Rajjan je obilježeno uspo-
menama nejasnim*

*nalik napisima koje vrijeme ugravira na sti-
jenama starim!*

Zar pjesnici nisu ti koje kur'ansko poglavlje *Pjesnici* (Aš-Šu'ara, XXVI, ajet 225.) opisuje ovako:

Alam tara annahum fi kulli vadin jahimun

“Zar ne znaš da oni tumaraju po svakoj dolini?” te, usljed lutanja, mogu lahko pasti kao žrtva zlih duhova!

Nije li upravo ovo slika lutajućeg, beskućnog i bezutočišnog pjesnika, koji traga za istinskim smislom svoga života, nije li, dakle, upravo to ista ona slika pjesnika kakvu nalazimo u modernom pjesništvu?!

Dovoljno je prisjetiti se načina na koji Mahmud Darviš, palestinski pjesnik, modernim izrazom iskazuje svoj govor o lutajućem beduinu, tumarajućem nomadu, tom *chevalier errant*, konjaniku koji čini šta mu se prohtije. Mahmud Darviš tom nomadu mijenja ime i sad ga naziva Odisejem, grčkim herojem, koji je gotovo izgubio svoju domovinu tokom svojih dugih lutanja *pustinjama vode ispunjenim opasnostima*. (Naravno, u drevnom arapskom pjesništvu ne nalazimo ovaj prizor mora, niti putovanje morima i okeanima!)

Godine 1957. objavljena je jedna knjiga na njemačkom, posvećena historijskim mjestima u klasičnom arapskom pjesništvu. Autor ovoga djela, Ulrich Thilo, pokazuje nam da imena mjesta koja se spominju u *mu'allakama* i u ranom arapskom pjesništvu općenito, govore ne samo o tome da su pjesnici voljeli tragati za opustjelim mjestima gdje su nekada davno razapinjali šator pjesnikovi voljeni prijatelji, mjestima iz kojih su ti dragi prijatelji iščezli, već su drevni pjesnici spominjali imena tih mjesta i po tome kakva im je klima, te su informirali svoje slušaocice i o tome kakvi se slatkovodni izvori tu sve nahode, i kakva divna mjesta za ispašu prostiru, govore nam o najpogodnijem vremenu da se na devi tamo odjaše. K tome, iz tradicije *arapskih plemenskih ratova (ajjamu l-'arab)* saznajemo uveliko o brojnim pojedinostima bojnih poprišta, gdje su se odigrali dugo pamćeni sukobi beduinskih plemena.

Idući od najdavnijih vremena, književni kritičari nisu voljeli prekomjernu upotrebu imena mjesta, što je postalo običajem u arapskom pjesništvu. Mnoga su imena postala fosilizirana, preobražena u klišeje koji su se stoljećima

upotrebljavali, tako da Reynold A. Nicholson zajedljivo govori o *pjesnicima koji su poduzeli prosto imaginarno putovanje pustinjom, a da pustinje uopće nisu nikad vidjeli, na devi, koju nikad nisu ni imali!*

Zanimljivo je napomenuti slijedeće: Nisu samo pjesnici u arapskoj poetskoj tradiciji koristili drevna arapska imena mjesta, nego su to, također, činili i neki pjesnici koji su pisali na drugim islamskim jezicima.

Tako su veliki sufijski pjesnici arapskoga svijeta posezali za ovim imenima, jer su koristili cijeli rječnik arapske tradicionalne ljubavne poezije (*mu'fradatu ši'ri l-gazali l-'arabijji t-taklidijj*) da bi istakli svoja duhovna iskustva. Ibnul-Farid (umro 1235. u Egiptu) jednu svoju lijepu kasidu počinje riječima:

Ihfaz fu'adaka in mararta bi-hajir

Čuvaj postojano svoje srce kad prolaziš pored Hadžira!

Štaviše, Ibn-'Arabi (umro 1240. godine), u svome djelu *Tumač želja (Tarjumanu l-Ašvak)*, još češće poseže za imenima mjesta iz klasičnog arapskog pjesništva. On se strogo drži klasičnih obrazaca i, kao što to čine mnogi pjesnici, koristi starostavni izum obraćanja dvojici svojih imaginarnih prijatelja:

*Kalilajja 'avvija bi l-kathibi va 'arrija
'ala la'la'in va'tlub mijaha jalamlami*

*O moja dva prijatelja! Skrenite do (mjesta)
El-Katiba i popnite se
do (mjesta) La'la'a, i zatražite vode Jelemlama!*

Ovaj učeni mistički mislilac čak navodi i jedan broj imena koja se, inače, rijetko ponavljaju u drevnom pjesništvu. To Ibn-'Arabi čini kad pjeva o svojem traganju za božanskom ljepotom.

Putovanje, poduzimanje hodočašća do voljenog, svejedno radilo se o voljenom, prolaznom i smrtnom, ili bio posrijedi *Onaj Voljeni, Vječni* (tj., dragi Bog), traganje za iščezlim prijateljima ili izgubljenim nadama, sve to jest glavna tema u arapskom pjesništvu. Također, ponekada

se u arapskom pjesništvu pjesnik jada uslijed toga što ga baš putovanje rastavlja od njegovih dragih prijatelja. Kad ovo velim, pritom mislim na dražesnu malu poemu koju je ispjevao 'Umar ibn-Abi Rabi'a (umro 712.) koja počinje ovim uzdahom:

Kidtu amutu javma r-rahili

*Zamalo da umrem onoga dana kad moram
otputovati*

(daleko od svoje voljene)!

Ova tužbalica velikog zaljubljenika (*āshik*) jedna je od najčednijih, najsentimentalnijih, najosjećajnijih arapskih poema koje sam ja upoznala.

Tema putovanja u arapskom pjesništvu se stalno ponavlja. Mnogi među nama poznaju slavne strofe pjesnika El-Mutanabbija (umro 965.) u kojima se on žali uslijed svojih stalnih putovanja. Čini mu se da se utrkuje sa zvijezdama koje, međutim, putuju ne potrebujući noge i devine papke, niti, pak, osjećaju snenost, za razliku od jadnog pjesnika.

Ipak, jedna kratka napomena koju je iznio At-Turtuši ljepša je, barem za moje osjećanje. On, također, smatra da je putovanje izraz beskonačne potrage za svojom voljenom osobom. Ali, ova potraga ima kao nužnu posljedicu ne samo tragaočevu melanholiju dok gleda u ruševine – kao u slučaju Imru'l-Kajsa i pjesnika koji ga slijede – već radije nadu da se nađe kakav tana-han trag prisustva pjesnikovu srcu drage osobe:

*Avvkaftu l-musafirina min kulli badin
sa'ilan:*

*Hal ahassa ajju minhum ja mašukati bi
'itriki*

Sa'altu kulla rihin vva kulla nasmatin

*Hal minhum man ja'rifu ajna anti ja habi-
bati*

Zaustavljah putnike iz kraja svakoga;

Osjeti li iko miris tvoj, o voljena!

Pitah svaki vjetar i svaki lahor,

Zna li iko gdje si ti, moja ljubavi!

Pjesnik, idući za tragovima svoje voljene, može bit, i snatri pustinjama, poput Medžnuna u potrazi za Lejlom (*ka l-majnuni fi bahtihi 'an lajla*):

*Amurru 'ala dijari Lajla ukabbilu da'l-jidara
vva da'l-jidara¹*

*Va ma hubbu d-dijari šagafna kalbi va lakin
Hubba man sakana d-dijara!*

Prolazim pokraj staništa Lejlina:

Ljubim ovaj, cjelivam zid taj!

*Ali nije ljubav prema staništu ono što mi srce
slama,*

*već ljubav spram onog ko nekada stanište
nastanjivaše!*

Pa, ipak, putovanje nije uvijek potraga za voljenom osobom. Ono može biti kretanje u potrazi za novim izvorom opskrbe, novim izazovima, kako to možemo shvatiti iz mnogih pjesama perzijskih pjesnika XVI i XVII stoljeća koji su se iselili iz Irana u Indiju. Jedna od najljepših pjesama u ovakvom značenju je ona koju je ostavio indoperzijski pjesnik 'Urfi iz Širaza, koji je umro 1571. godine u Lahori. On nam sažeto, na perzijskom, govori o osjećanjima pjesnika seobenika:

*Jahan be-gashtam u darda ki hich shahr
u dijar*

na-dida am ki furushand bakht dar bazar!

*Obiđoh zemlje diljem svijeta cijeloga,
a' nigdje ne vidjeh trgovca nijednoga
da prodaje sreću na trgovima!*

Primjeri koje sam dosad spomenula tek su mali dio aluzija na geografska imena i putovanja. Mnogo važnija od toga je upotreba imena mjesta u historijskom kontekstu ili, bolje reći, transformaciji historijskih događaja u poetske likove.

Postoje brojne pjesme, ne samo u arapskom već, također, i na perzijskom, turskom i urdu jeziku, u kojima se aludira na ime Bedr (Badr), poznatu bitku u kojoj su muslimani stekli svoju prvu odlučnu pobjedu, 624. godine. Možda znate, naprimjer, veliku tursku elegiju, koju je

spjevao Mehmet Akif u čast *Canakkale Sehitle-ri*, vojnika palih u Prvom svjetskom ratu u boju na Dardanelima 1915. godine, koji se u elegiji porede sa *lavovima u Bitki na Bedru*. Hajber (Haybar), gdje je Alija ibn Ebi-Talib izvojevao važnu pobjedu, 628. godine, stalno se ponavlja u književnim tradicijama islamskog svijeta. Ali, mnogo je važnije ime Kerbele (Karbala) u Iraku, gdje je treći imam, Husein ibn Ali, poginuo mučeničkom smrću 10. muharrema 680. godine. Pjesnici su iz samoga imena Kerbela shvatili da se ono sastoji od arapskih riječi *karb va bala – žalost i nesreća*). Ova igra riječi često se ponavlja, posebno u perzijskoj i urdu poeziji. Čak i Mevlana Džalaluddin Rumi (Mawlana Jalaluddin Rumi, umro. 1273.), koji nije bio šiitski pjesnik, aludira mnogo puta na Kerbelu i tragediju koja se tamo dogodila. Pjesnici turske i perzijske tradicije nekad koriste ime *Kerbela* u svojim opisima cvjetova tulipana, koji, kako se čini, oblače košulje obojene krvlju, nalik košuljama šehida. Kerbela je glavna osa *martijata* dugih dramatskih urdu poema koje se recitiraju tokom prvih deset dana mjeseca muharrema. Čak *Kerbela* u popularnijem pjesništvu indijskog potkontinenta postaje sve više politički simbol. Naime, na Kerbeli su – tako kažu pjesnici – borci za slobodu pokušali odbraniti istinu od tlačitelja. I dok je *Kerbela* u urdu *martijatima* Indije iz XIX stoljeća postala simbol te zemlje, koja je jecala pod pritiskom kolonijalne vlasti, sada *Kerbela* postaje mjesto koje nadahnjuje junaštvom i pobunom protiv zala ovoga našega sadašnjeg doba. Turski pjesnik Namik Kamal u XIX stoljeću bodri zemlju svojih predaka Turaka da *“ide u Kerbelu i da se zaogrne u crno, kao Ka’ba”*. Vrijedno je spomenuti da se ime grada Najafa (Nedžef), mjesta u kome je pokopan Ali ibn Ebi Talib, ne spominje samo u šiitskim spisima, već se, također, spominje i u djelima pjesnika iz reda sunnija, kao što je Muhammd Iqbal (Iqbal, umro 1938.), kao mjesto koje muslimani s poštovanjem spominju. Od drugih imena iz rane povijesti islama je i Nahšab (Nahšab). Možda se sjećate tog El-Mukanna’a, *“pokrivenog proroka Horasana”* (umro 780.), za koga se veli da je napravio umjetni mjesec, učinivši da izlazi iz hendeka u Nahšabu. Tako je u staroj perzijskoj poeziji *Mjesec Nahšaba* postao simbol za sve što

je umjetno, što nije stvarno.

Ali, šta je sa Damaskom? Prema onome šta ja znam, sirijska prijestolnica ne igra glavnu ulogu u pjesničkoj tradiciji, osim što Mevlana Džalaluddin Rumi (umro 1273.) spominje Damask (Dimišq) kao *Damask ljubavi (Dimiškul’İşk)*, zato što je to mjesto gdje je nađen njegov izgubljeni prijatelj Šamsud-Din at-Tabrizi.

U savremenoj arapskoj poeziji, kao što je poezija Adonisova, koji je posvetio nekoliko svojih divnih pjesama ovom gradu, Damask se iznova pomalja kao grad ljubavi, kao mjesto u kome *karavane od zvijezda na zelenom ćilimu* sve pokrivaju.

Tugattihi kavafilu mina n-nugumi ‘ala bisatin ahdar

Dvorski pjesnici Sajfud-Davlata hvalili su grad Halep zbog drveća i cvijeća kojim obiluje. Među tim pjesnicima su As-Sanavbari i Kušagim, koji su ovjekovječili to doba visoke kulture u Halepu početkom X. stoljeća.

Nije iznenađujuće što je Bagdad mjesto čije se ime često ponavlja u arapskoj poeziji na Istoku i na Zapadu. Bagdad je prijestolnica halifata između 750. i 1258. godine, i zato pjesnici iz vremena prije 1258. godine koriste ime toga grada kao metaforu za srce, dok svoju voljenu osobu zamišljaju kao halifu, koji njime (srcem) vlada! Tako je mistički mislilac Ibn’Arabi posegao za ovom predodžbom koja govori o:

Al-kasr du š-šurufat min Bagdada

Dvorac sa ukrasnim zidovima u Bagdadu...

I vidi ovaj grad kao mladenku (*‘arus*) u kojoj halifa stanuje kao mladoženja (*‘aris*)! Ova je njegova kasida nesumnjivo napisana oko 1230. godine, u doba halife An-Nasira, posljednjeg aktivnog člana ‘abbasijske dinastije. Prije toga na nekoliko desetljeća, El-Hakani (umro 1199.), slavni perzijski panegiričar, napisao je moćnu kasidu sa rimom na oblik radif, u kojoj se ponavlja riječ *Bagdad*, jer je ovaj pjesnik upoznao taj grad obavljajući hadždž u Mekku i Medinu, i ovo hodočašće nadahnulo ga je da napiše neke od svojih najljepših djela. Ali, stvari nisu tako

potrajale zadugo. Godine 1258. su Mongoli, pod vodstvom Hulagua, pogubili El-Mu'tasima, posljednjeg 'abbasijskog halifu, a Bagdad je bio razoren. Od toga vremena naovamo, nalazimo brojne tužbalice koje govore o sudbini Bagdada, jadajući se na okrutnost vremena. Ime Bagdada je pobuđivalo sjećanje na sjajnu i veličanstvenu prošlost, tako da možemo reći da je taj grad postao *izgubljena voljena*. Neki su pjesnici u tome pronašli daleku sličnost sa El-Halladžom, sufijaski mučenikom koji je pogubljen u Bagdadu 922. godine.

Pažnju mi je privukla jedna kratka pjesma iz savremene arapske poezije za koju sam ustanovila da je dirljiva, a napisao ju je irački pjesnik 'Abd el-Vehhab el-Bajati. Pjesma počinje stihom:

*Ja nahlatu fi signi Bagdada
Hal tadjurina?*

*O palmo u tamnici Bagdada,
Sjećaš li se?*

Potom, nakon ovoga početka, pjesnik prelazi na spominjanje pustih dana provedenih u svome zavičaju. El-Bajati je možda preuzeo ovu ideju razgovora sa palmom iz jedne slavne pjesme koju je napisao 'Abd ar-Rahman, prvi vladar dinastije Banu Umajja u Andalusu, kad je posijao palmina stabla u svome novom dvorcu i govorio im da ga podsjećaju na palmovike u Ar-Rusafi, u njegovoj izgubljenoj domovini Siriji. Ove poetske slike traju stoljećima, nekad izrijekom, a drugi put skrovito.

Pošto je Bagdad postao bolno podsjećanje na razaranje nakon što je Hulagu u njemu sve opljačkao i pokrao, pojavili su se pjesnici koji su ovaj grad izrijekom ili neosjetno spominjali, podsjećajući svoje čitaoce na stavak Kur'ana (sura El-Kasas, 88.) koji kaže:

Kullu Šaj'in halikun illa vaghah...

Sve propada – osim Lica Njegovoga!

Jer, smrt i razaranje podsjećaju čovjeka da je život sam po sebi prolazan – i zar smrt nije dovoljna da podsjeti?

Eto, zato su mnogi pjesnici stoljećima sa-

stavljali tužbalice u kojima su zaredom ponavljali stihove u kojima su postavljali pitanja kao: "Gdje su vladari?", "Gdje su tvrđave?", "Gdje su naši preci?" Pjesnici više nisu iza ruševina vidjeli voljenu osobu koju su izgubili. Vidjeli su slavu prošlosti i ljepotu koju su ta mjesta imala u davne dane!

To se očito vidi u pjesmi koju je o *tak-i kisra* – ruševinama Salaukija-Ktesifona, a u arapskom i u perzijskom taj se grad zove *El-Mada'in* – i to je bio izvrstan dvorac El-Mundira, kralja Gasanida, koji su srušili Perzijanci 629. godine. El-Buhturi je napisao elegiju o *tak-i kisra*, ali je od nje znatno poznatija *Pjesma o El-Mada'inu'* (*Kasidatu l-Mada'in*), koju je sastavio El-Hakani. Svako ko se obrazuje u Perziji, učio je ovu pjesmu zato što ona spaja visoku poetsku divotu i duboka osjećanja. El-Hakani u rijeci Tigris vidi *ogledalo opomene* i opisuje ogromne dvorce u njihovoj drevnoj slavi i njihove prostrane odaje sa brojnim stropovima, koji još uvijek postoje. U brojnim perzijskim pjesmama nahodi se aluzija na grad El-Mada'in, a tokom dvadesetih godina XX stoljeća perzijski pjesnik 'Iški bavio se iznova tom temom u jednoj svojoj pjesmi.

Pjesnici su, također, mnogo spominjali Babilon, koji se nalazi blizu El-Mada'ina, kao stanište pogibelji i nesreća. Jer, Babilon je mjesto gdje se nahodi bunar u kome su kažnjena dva pobunjena meleka, Harut i Marut (Kur'an, sura El-Bakara, 102.):

A Sulejman nije bio nevjernik, šejtani su nevjernici,

Učeći ljude vradžbini

I onom što je poslano dvojici meleka u Babilonu,

Harutu i Marutu.

Nisu samo dvorci iz vremena prije islama u Salaukiji-Ktesifonu nadahnuli arapske i perzijske pjesnike da sastavljaju pjesme o tome da je ovaj svijet sudbinski prolazan, već su zapazili, i u mjestima koja su im vremenom bliža ono o čemu će sastavljati tužbalice. Princ i pjesnik Ibn el-Mu'tazz, koji je 908. godine preuzeo hilafet samo jedan dan, a potom bio ubijen, sastavio je dvije kratke i lijepe pjesme o Samarri, gradu dvorca koji je sagrađen 836. godine, to

jest neznatno više od pola stoljeća prije njegova vremena. Taj grad je bio poznat po imenu *Surra Man Ra'a* – (*radostan je onaj ko grad vidi*)! U vrijeme Ibn el-Mu'tazza, dvorci ovoga grada su bili ruševnih opeka; i zato ovaj princ pjesnik uspoređuje Samarru sa šahovskom pločom na kojoj svaka pala cigla ili opeka koja se obrušava ukazuje na *mavti l-malik* (*mat kralja – smrt kralja*):

*Va hitanin ka šatranjin sufufan
fa ma tanfakku tadrību šah mata...*

Ruševine onog što je nekad bilo kraljevski dvorac u Samarri podsjećaju ga na mrtvoga slo-na čije su kosti ukradene:

Matat kama mata filun tusallu minhu l-'izamu...

Slične pjesme nalazimo u Španiji, gdje su pjesnici ispjevali svoje najljepše pjesme nakon što su Španci ponovno zauzeli gradove poput Sevilje i Valensije.

Spomenut ću samo jednu pjesmu iz XX. stoljeća koja se čini vrlo tipičnom za poetsku tendenciju koja podsjeća na gradove ili mjesta po onome kako predstavljaju slavu prošlosti. To je pjesma na urdu jeziku koju je napisao Muhammed Ikbal oko 1909. godine, pod naslovom *Guristan-i šahi* ili na arapskom *Kraljevske grobnice* u Hajdarabadu, u pokrajini Dekkan. Ikbal cilja na Golcondu, zadivni grad mrtvih, posljednje počivalište kraljeva iz dinastije Kutbšahi (1512.-1687.). Ikbal u ovoj svojoj pjesmi koristi sva sredstva koja su koristili i raniji pisci kad su opisivali ruine Ktesifona i Bagdada, koje je pogodilo rušenje, i Samarru, koja je iščezla sa lica zemlje!

Ovom ću prilikom spomenuti nešto što mi se dogodilo kad sam držala predavanje o ovoj pjesmi u Hajderabadu. Naime, vraćala sam se na osnovne stvari svih poetskih predodžbi, navodeći ih ponaosob iz pjesničkih, arapskih i perzijskih opisa srušenih dvoraca. I tad je jedan moj prijatelj, indijski musliman, ustao i s velikom uljudnošću kazao: "Ali, gospođo, ja mislim da je ta (Ikbalova) pjesma samo slobodna verzija Grayeve elegije o dvorištu provincijske crkve".

Bila sam vrlo iznenađena da sam, kao istražiteljica sa Zapada, otkrila istočne korijene ove Grayeve pjesme, ali mene indijski musliman, evo, podsjeća na poznatu elegiju na engleskom jeziku! Ne sumnjam da je Ikbal upoznao ovu Grayevu elegiju, kako na engleskom jeziku, tako i na urdu prijevodu od Tabataba'ija, koji se pojavio 1900. godine. (Želim kazati ovom prilikom da je velika arapska pjesnikinja Nazik el-Malakah objavila prijevod ove Grayeve pjesme na arapskom jeziku.)

Ali, šta je sa aluzijama na stvarne, još uvijek postojeće dvorce, koje posebno nalazimo u perzijskoj poeziji? Svako ko je proučavao perzijsko pjesništvo zna za jednu pjesmu koja je, zapravo, jedna od prvih književnih kitica koje su napisane na neoperzijskom jeziku, koji se počeo pomaljati iznova u X stoljeću. Mislim na pjesmu Abu Džafara Ar-Rudakija, čiji početak glasi:

Bu-je ju-je Mulijan ajad hami...

*Miomiris rijeke Mulijan stalno dolazi,
Miomiris voljenoga prijatelja stalno dolazi!*

Ova pjesma je podsjetila samanidskog vladara na njegovu prijestolnicu Buharu kad je bio u Hiri (a miomiris ima, znamo to, veliku važnost u pobuđivanju sjećanja). Napose ga je spominjanje prelaska rijeke u domovini navelo da pojaše svoga vranca i da se što prije vrati u svoju prijestonicu.

Ar-Rudakijeva kratka pjesma o rijeci Mulijan je kasida koju su najviše oponašali u perzijskom pjesništvu (baš kao što i arapski pjesnici vole prizivati dvojicu prijatelja koje je pozvao Imrul-Kajs u *Kifa nabki*). Na isti način sastavljaju pjesme perzijski pjesnici, počev od srednjega vijeka do XIX stoljeća, među kojima su Mevlana Ar-Rumi i Mirza Asadullah Galib (umro 1869. godine u Delhiju), a možda to čine i u XX stoljeću. U tim se pjesmama ponavlja rima – *an ajad hami* (سِيَمِه دَايَا نَا), tako je mala rijeka Mulijan igrala važnu ulogu u oblikovanju poetskih slika. Inače, tu bi rijeku već davno prekrilo zaborav.

Buhara je mjesto u koje se vratila vlast Samanida. Ubrzo su Buhara i Samarkand postali dvije važne prijestolnice vlasti na islamskom istoku nakon što su bile središte nauke u prvim

islamskim stoljećima. Svako zna slavni Hafizov stih:

*Agar an turk-i širazi be-dast arad dil-i mara
be-khal-e*

Hindujaš bakhšam Samarkand u Bukhara.

*Kad bi Turčin ovaj iz Širaza uzeo moje srce
u svoje ruke,*

*Dao bih mu za njen indijski ben Buharu i
Samarkand!*

Ovako pjesnik žrtvuje dva najveća grada u Tajmuridskoj imperiji za mali crni madež na obrazu voljene! Vrijedno je ovdje spomenuti da ovaj stih, time što sadrži aluziju na tri grada (Širaz, Samarkand i Buharu) i tri dijela tijela: ruku, srce i ben na obrazu, uz onaj kontrast između Turčina i Hindusa, spada u najljepše stihove drevne perzijske poezije i bio je izvor inspiracije brojnim pjesnicima koji su uslijedili.

U perzijskom pjesništvu u srednjem vijeku otkrivamo aluzije na sudbinu nekih krajeva. Napose je pokrajina Horasan, koja se prostire na istoku današnje iranske države, bila predmet sjetе i plakanja dvaju velikih književnika. To nalazimo, prvo, kod pjesnika i islamskog filozofa Nasiri Kusrava, u XI stoljeću, a potom, čitavo stoljeće kasnije, kod Avhaduddina Anvarija. U jednoj dugoj pjesmi, koju je njen prvi prevodilac na engleski nazvao *The Tears of Khorasan* (*Suze Horasana*), Anvari jadikuje nad zlim političkim i ekonomskim stanjem u toj pokrajini nakon što je zatvora dopao seldžučki sultan Sandžar (Sandžar).

Uloga Horasana ne prestaje na toj granici, već je susrećemo mnogo puta kao jednu stranu dva nasuprotna pojma. Naime, *Horasan i Irak* u poetskom jeziku označavaju kontrast između istočne pokrajine (Horasan) na rubu islamske države i samoga središta države ili jugozapadnog područja (Irak).

Kad o dvije osobe kažeš da je jedna iz Horasana, a druga iz Iraka, time misliš da se one, zapravo, ne mogu međusobno se razumjeti, jer svako od njih govori različite jezike ili, tačnije, različite dijalekte, i svako ima običaje i tradiciju različitu od drugog. Nije rijetko naći ovaj kontrast u hikajama i nabožnim pričama kod sufija,

gdje se on reflektira, čini se, u dva različita metoda u pridržavanju tesavvufa, to jest u razlici između središta 'abbasijske države i pokrajina koje se prostiru na granici. Prema tome, kad kažemo *Horasan i Irak*, time mislimo na dvije tačke među kojima jedva da možemo naći ikakva dodira!

Ovaj nas kontrast navodi na ideju za koju vjerujem da je važna za razumijevanje islamskog pjesništva, kao i za razumijevanje tasavvufskog mišljenja. Jer, ovaj se kontrast sa Horasanom ne ograničava samo na Irak, već ponekad obuhvata i Jemen.

Pa, ipak, uveliko je ovaj kontrast uobičajeniji između Jemena i Kajrevana. Tako, Kajrevan, taj lijepi tuniski grad koji uokriljuje prvu divnu džamiju sagrađenu na tlu Afrike, predstavlja, po mišljenju pjesnika Irana, *Daleki Zapad*, predstavlja grad koji je moguće pogrešnom etimološkom analizom povezati sa riječju *al-kar* što znači *katran*. Kod tih pjesnika to znači da Kajrevan nije ništa više doli mjesto u zemlji gdje zapada Sunce i gdje se valjaju tamnine!

Suhravardi el-Maktul, *Šajh l-išrak* (koji je ubijen u Halepu, 1191. godine), koristi ovaj kontrast da bi izrazio kontrast između materije i duha, a ta ideja je središnja u filozofiji *tasavvufa*. Prema Suhravardiju, čovjekov duh je uzapćen u crnu rupu Kajrevana i kad taj duh primi vijesti sa Istoka, sjeti se da ovo mjesto nije njegov istinski zavičaj, već je to, zapravo, kako kaže Suhravardi, *zapadno izgnanstvo*. I onda se taj zatvorenik zapućuje na Istok, a Istok označava Jemen, tu zemlju u kojoj izlazi Sunce, gdje se događa prosvjetljenje/iluminacija. U Jemenu će tragalac naći ono što Suhravardi naziva *al-hikmatu al-jamanijjatu*, i to je stupnjem najviša mudrost, mudrost prosvjetljenog srca. Naime, u svim krajevima islamskog svijeta, Jemen se smatra zemljom svjetlosti, zemljom blagodati i bereketa. U Jemenu se nahodi *al-'akik*, taj dragi crveni kamen koji se dopadao Poslaniku, a.s., a vele i da je oporučio vjernicima da ga koriste. Jemen je, također, zemlja gdje je živio Uveys Karani (Uways al-Qarani), pobožni pastir, za koga je Vjeronavjestitelj kazao:

*Inni la adžidu nafasa r-Rahmani min džani-
bi l-jamani...*

Osjećam Dah Milostivog iz pravca Jemena...

Uz sve ovo, Jemen je zemlja gdje zvijezda Suhajl² najblještavije sija. To je zvijezda koja igra važnu ulogu u pjesničkoj astronomiji. Jemen je duhovna domovina duše, ona kojoj se čovjek vraća. Pjesnik Ikbal u svojoj pjesmi o Kordovskoj džamiji stalno nalazi *miomiris Jemena* u ovom andaluzijskom gradu, i time misli na duhovnu aromu, miris darodavnog *Daha Milostivog*.

Ove ideje – Zapad je mjesto izgnanstva, svijet tame, dok je Istok mjesto isijavanja duhovne svjetlosti – proširile su se u perzijskom pjesništvu, a također su bile poznate u Evropi u srednjem vijeku, gdje pjesnici rozenkrojceri³ i mnogi drugi, govore o svome putovanju na Istok. Divna kratka priča koju je napisao njemački pisac Hermann Hesse pod naslovom *Morgenlandfahrt (Putovanje na Istok)* pripada istoj tradiciji. I slogan koji se u naše vrijeme ponavlja o *materijalnom Zapadu* i *duhovnom istoku* formirali su se iz pojmova koji su se raširili u srednjem vijeku.

Ne treba ni objašnjavati da ideja *svjetlo sa Istoka (ex oriente lux)* spada među rasprostranjene ideje u kršćanskoj Evropi još od najstarijih vremena. To je i prirodno, jer se sve zemlje koje Biblija spominje nalaze istočno od Evrope. Ali, ovu ideju *svjetla sa Istoka (ex oriente lux)* nalazimo čak i u Indiji. Kad pogledamo iz Indije zapažamo da se Mekka, središnje sveto mjesto u islamu, nalazi na Zapadu, ali, uprkos tome, mistički pjesnici u muslimanskoj Indiji obično govore o *Purabu*, znači Istoku, kad u svojim pjesmama aludiraju na vjerske pojmove. Purabijski ili *istočni* jezik nije samo jedan od dijalekata Indije, već, također, znači *duhovni jezik*. To važi za muslimane Indije, premda se oni u svojim namazima okreću ka Zapadu. Međutim, čini se da je tako i kad su posrijedi hindusi, premda oni ciljaju na sveto mjesto Hingladž u Baludžistanu, a koje se, opet, geografski nalazi zapadno od glavnine indijske teritorije. Prema tome, čini se da se pojam *Istoka* ustalio u umovima kao simbol za duhovne stvari.

Ovaj kontrast između Istoka i Zapada po-

malja se također i u drugoj formi, to je kontrast između *ar-Ruma* i *as-Sina* – Bizanta i Kine. U mnogim slučajevima, taj kontrast u poeziji srednjeg vijeka ukazuje na *kajsar-i Ruma*, vladara Bizanta, i na *faghfur-i Sina*, imperatora Kine, a to je i češći slučaj u urdu, indijskoj i perzijskoj postklasičnoj poeziji.

Kina igra veoma važnu ulogu u imaginariju pjesnika i Kina se smatra domovinom Manija (umro 247. po Isa, a.s.), koji je, historijski gledano, osnivač manihejstva, vjere koja se smatrala istinskom opasnošću po kršćanstvo (Sveti Augustin je bio manihejac prije nego što je prigrlio kršćanstvo) i, također, po islam, kad su sljedbenici manihejstva progonjeni sprva 'abasijske epohe.

Manijevi spisi, sačuvani u pećinama i svetim mjestima u Srednjoj Aziji i u Egiptu, odlikovali su se lijepim iluminacijama, a također su bili pisani različitim jezicima u predivnim rukopisima. Manijevi spisi, koji su sačuvani u Srednjoj Aziji, bili su donekle poznati Arapima u VIII i IX stoljeću i naveli su ih na pomisao da je Mani bio veliki slikar. Arapska poezija u tom svojstvu Manija spominje stoljećima.

Mnogi su vjerovali da je on bio slikar i da mu je domovina u Kini. Veza između slikarstva i Kine je tema koja prožima poeziju, jednako perzijsku ili, pak, poeziju na jezicima na koje je perzijska književnost izvršila uticaj. Tako, nalazimo Mir Darda (umro 1785.), pjesnika iz Delhija, koji je pisao na urdu jeziku, kako zove svoju voljenu da se nastani u njegovu srcu i da ne ide u Kinu, jer ode li u Kinu, njegova će dragana postati gola beživotna slika naslikana na svili, a ovako će njen lik do vijeka ostati živ u srcu njenog voljenog.

U najdivnije priče nadahnute kontrastom između *ar-Ruma* i *as-Sina* (Bizanta i Kine) ubraja se priča koju nam je prenio Mavlana ar-Rumi u *Mesneviji (Mathnaviji)*, nakon što su je mnogi književnici spomenuli u različitoj formi. Ar-Rumi (*El-Mathnavi*, svezak I, redak 2.309.) pripovijeda:

Čuo neki imperator za vještinu umjetnika iz Bizanta i za umjetnike iz Kine koji su bili vješti u slikanju. Stoga ih je pozvao na svoj dvorac i dao im dvije susjedne prostorije, koje je razdvajao zastor. Slikari Kinezi zatražiše brojne vrste

boja i naslikaše najdivniju sliku koja je pobuđivala divljenje, podražavajući ljepotom raj! Za to vrijeme su grčki slikari samo glačali mermerne zidove. Kad je skinut pregradni zastor između dviju soba, slika koju su naslikali kineski umjetnici odrazila se na uglačanim mermernim zidovima u zrakama nenadmašne ljepote, na uglačanoj površini koja je sjajila u drugoj sobi. I, tako, dok su Kinezi upotrebljavali vanjska sredstva za proizvodnje svojih slika, Grci su znali – ovdje se pod Grcima misli na sufije koji su se nadahnuli platonskim idejama – da ono što je važno jest odražavanje ljepote u njihovim čistim srcima (*'in'ikasu l-jamal kala kulubihim an-nakijjah*).

Kina se, isto tako, u poeziji povezuje sa malim lutkama, to jest sa figur(ic)ama koje se upotrebljavaju u igri sjenki, za koju se u arapskom svijetu znalo u doba 'Abbasija.

K tome, značenje riječi *tšin* u perzijskom jeziku ne ograničava se na zemlju Kinu, već, također, znači *uvojak kose* (*khuslatu š-šār*). Stoga, među slikama koje su gotovo na rubu apsurdna u onom što se naziva *sabk-i hindi* ili *indijski stil* u perzijskoj poeziji, jest i slika kose kineskoga imperatora. Indija je uvezla naročitu vrstu porculanskog posuđa na kojem se nalaze slike ljudi sa kudravom/kovrdžavom kosom (nakon što se bijelo i plavo posuđe koristilo stoljećima). Na površini ovoga posuđa su bile mnoge tanke tamne linije i one su, zapravo, izgledale poput kose. Perzijski pjesnici u Indiji u XVII i XVIII stoljeću su smatrali da ove linije ukazuju na dugu kosu kineskog imperatora! I kao da porculan, saznajući za smrt imperatora, raspliće svoju kosu u znak žalosti! Pretpostavljam da je ovo poređenje daleko od lijepog ukusa, ali su ovakvi uzajamni odnosi bili vrlo rašireni i pjesnik Bedil (Badil, umro 1721.), najveći učitelj indijskog stila u poeziji, bio je opčinjen ovim kineskim slikama koje prikazuju kosu.

Ipak, Kinu ne treba smatrati samo domovinom slika punih boja i sa dugom crnom kosom, nego se, također, trebamo prisjetiti znamenitog hadisa: "*Tražite nauku čak i u Kini!*" Upravo je ovaj hadis podstakao jednog od najvećih perzijskih pjesnika Fariduddina 'Attara (umro 1221.) da nam ispriča divnu priču o Simurghu, toj

tajnovitoj ptici koja je odletjela u Kinu i tamo izgubila jedno svoje pero.

Ovo pero je svojim mnogobrojnim bojama nadahnulo ljude da tragaju za umjetnošću i spoznanjem.

A otkad se ovaj događaj zbio, a to je bilo u pradavnoj prošlosti, svi su krenuli u potragu za perom Simurga, to jest za mudrošću i ljepotom. Po 'Attarovom tumačenju, na to se cilja u časnome hadisu *Tražite nauku čak i u Kini!*

Bacili smo kratak pogled na Kinu. Pređimo sada u drugi kraj, u Indiju. Indija je bila poznata geografima drevnih grčkih zemalja, smatrana je zemljom magije, filozofije i nevjerovatnih čuda, kao što je varka konopcem. Vjerovatno svi znamo koliko je važnih sastavaka zapadne kulture došlo iz Indije na Zapad u povijesnom razvoju, u kome su Arapi odigrali posredničku ulogu. Dovoljno je da spomenemo to što se naziva arapskim brojevima i nulom ili onaj ogromni broj priča i poetskih slika koje su izvršile golem uticaj na evropsko i islamsko nasljeđe.

Hindusi se, općenito, u staroj grčkoj geografiji i, također, u drevnoj grčkoj književnosti, javljaju kao crnokošci (prve veze grčkih pomoraca obavljene su preko južnih obala Indijskog potkontinenta). S obzirom da su Indijci smatrani narodom crne kože, dovođeni su u vezu, kako pretpostavljamo, sa planetom Saturn, posljednjom planetom koja je bila poznata u to vrijeme. Saturn je bio *crni čuvar neba* te, tako, nalazimo princezu koju Bahram susreće na subotnji dan, prema epskoj pjesmi (*al-kasidatu l-malhamijjatu* Nizamija (umro 1209.) *Haft Pajkar* ili *Sedam lijepih*, neku indijsku gospođicu, i sve što je u vezi sa tom Indijkom jest crne boje. Štaviše, i sam miomris koji ona koristi je *crni* mošus. Tako su riječi *hindu* i *crn* postale sinonimi (vidi *Hafti Pajkar*, str. 8).

Ukazat ću ovdje na jedan element vjere i prakticiranja hinduizma koji je uveliko bio poznat na Zapadu, prvo u grčkoj tradiciji, a potom i u arapskoj. Mislim na to da se Hindusi u nekim slučajevima spaljuju, bilo da se radi o ženi koja prakticira *sati*⁴ kad joj umre muž ili da se radi o asketima (*an-nussak*) koji sebe ubijaju ili žrtvuju u nadi da postignu (duhovno) oslobođenje! Ova vjerska hinduska prakticiranja bila

su poznata odavno u arapskom svijetu, čak ih spominje i Abul-'Ala el-Ma'arri (umro 1057.) u svome djelu *Obavezivanje neobaveznim (Luzum ma la jalzam* –

Juharriku nafsahu 'l-Hindijju kavvfan!

(Hindus sebe spaljuje, iz straha...)

Pjesnici koji su živjeli u Indiji, po naravi stvari, također govore o ovom običaju samo-spaljivanja. Tako, Amir Kusrav iz Delhija (umro 1325.) uspoređuje Hindusa i tamnu noć:

*Hindu-ji shab murd u kurshid atashi
Az baraji suz-i in hindu numud.*

Umrije hinduska noć,

I pojavi se žarko Sunce da spali tog Hindu-sa!

Ali, Amir Kusrav, također, ovo samožrtvovanje preokreće u nešto pozitivno:

*Murdan az dusti ej dust az hindu amuz
Zinda dar atish-i suzan shudan asan nist!*

Nauči od Hindusa kako da umreš radi ljubavi!

I je li lahko živ u vatru ući!

Ovo je jedna od ideja koje su se raširile među sufijskim pjesnicima u srednjem vijeku, kao što je 'Ajnul-Kudat el-Hamadhani (umro 1131.), koji nam daje detaljan, uveliko jezovit opis samožrtvovanja Hindusa spaljivanjem u vatri za koje se pretpostavlja da ih čini bližim Voljenom Božanstvu ili se, bolje reći, tako sjeđinjuju sa svojim voljenim (*jattahiduna ma'a mašukihim*).

I kao što su Grci smatrali Indiju zemljom crnokožaca, tako je i muslimanima bilo lahko Indiju nazvati *hindustan-i kafir* – *nevjernačka Indija*. Osvajanja Mahmuda iz Gazne, koji je upadao u Indiju najmanje sedamnaest puta nakon što je zasjeo na prijestolje 999. godine, postala su predmetom pjesama pohvalnica koje je ispjevao dvorski pjesnik Farruki (umro 1037.). Zahvaljujući tom pjesniku, saznali smo

brojne podatke o nekim mjestima u zemlji Indiji. U doba Mahmuda Gaznavija i njegova sina Maš'uda, el-Birunija (umro 1048.), najveći srednjovjekovni učenjak, napisao je svoje djelo *Knjiga o Indiji (Kitab fi l-Hind)* i to je prvo djelo u kome nema pristranosti o stranim vjerama, tradicijama i običajima naroda koji su nemuslimani. Mahmudovo osvojenje hinduističkog hrama Somnath u Katiavaru je nadahnjivalo perzijske pjesnike stoljećima. Štaviše, Muhammad Ikbāl u XX stoljeću, u nekim svojim pjesmama na perzijskom i na urdu jeziku, aludira na taj grad, iz čijeg je hrama Mahmud odnio skupocjeni plijen u svoju zemlju. Ikbāl koristi taj prizor na sasvim nov način i, u djelu *Tajne Sebe (Asrar-i khudi)*, objavljenom 1915. godine, tvrdi da:

Somnat-i 'akl-ra Mahmud-i 'ask fath kard

Ljubav razara razum baš kako je učinio Mahmud Gazni

Kad je razorio hram Somnath!

Ovo su uobičajeni poetski obrasci kod Ikbāla, u kojima nadvladava snaga stvaralačke/kreativne ljubavi (*kuvvatu l-hubb l-kallak*) nad suhim intelektom na neuobičajen, fascinirajući način!

Pa, ipak, protokom vremena su se stvari donekle promijenile! Dok je Indija, *domovina nevjerstva/kufra*, bila privlačno mjesto, ali, uprkos tome, smatrana opasnim mjestom u doba srednjeg vijeka, kad su se islamska kraljevstva protezala sve do Bengala i južne Indije, u doba Mogula je Indija postala cilj ka kome streme brojni pjesnici i svrha umjetnika koji su tamo nastojali steći kakvu sreću. Do svega toga je došlo nakon što je prestalo milodarje i zaštita na koju su pjesnici i umjetnici svikli prije negoli je šah Tahmasp stupio u *iskreno pokajanje* 1544. godine. Tu je razlog što se povećao broj pjesnika koji su odabrali iseljenje u mogulsku Indiju, gdje su našli veliku zaštitu kod vladajuće i aristokratske klase. Eto zašto jedan od tih pjesnika pjeva:

'Azm-e safar-e Hind dar har dil

U srcu svakom čežnja stanuje

Da se u Indiju putuje!

A jedan drugi pjesnik spominje da se rast nadarenosti i njegovo sazrijevanje može jedino spoznati kad čovjek napusti svoju domovinu i zaputi se u drugo mjesto da nađe onog ko će toj nadarenosti biti mecena!

Sa nejamad suje Hindustan hina rangin nashud!

*Sve dok kana ne dođe u Indiju,
Ona ne dobije crvenu boju!*

Ova rasprostranjena i tradirana ideja o *crnoj Indiji* također se povezala sa zlom sudbinom koja pogađa čovjeka, to jest, sa *čovjekovom crnom sudbinom* ili *bakht-i sijah* (*crnom srećom*), kako to kažemo na perzijskom. Tako nalazimo da jedan pjesnik, koji u Iranu pati od očajanja zato što ga je zadesila zla kob, donosi odluku da ide u Indiju kako bi time ostavio *svoju crnu sreću* u Iranu, jer:

*Hindu na-burd tuhfa kasi janib-i Hind –
Bakt-i sijah-i kvish be-Iran bugzar!*

*Nikada se nije dogodilo da je neko Hindusa
dao na dar Indiji,*

*Stoga, kad odeš u Indiju, ostavit ćeš u Iranu
svoju "crnu sreću"!*

Međutim, dvjesto godina nakon toga, jedan drugi pjesnik, Hazin, također napušta Iran i odlazi u Indiju, da bi u Indiji zatekao političku situaciju koja nije nimalo bolja od one u njegovoj domovini. Naš siroti pjesnik jadikuje nad svojom sudbinom:

Ruz-i hajatim dar shab-i sijah anjam kard!

Dan moga života je završio u tamnoj noći!

Bilo bi čudno da u tome što se odnosi na ideju *crne Indije* ne nađemo nešto usporedivo sa kontrastom *Kajravana* i *Jamana* ili Kine i Bizanta. Turkestan je zemlja koja je stavljena na mjesto kontrasta sa *crnom Indijom*: naspram

Hindusa crne kože, razabiru se Turci bijelih lica!

Ovaj par *Turci – Hindusi* postao je, još prije hiljadu godina ili domalo poslije, utemeljen na historijskoj stvarnosti. Mahmud Gaznavi i njegov službenik Ajjaz su bili moćni Turci koji su vladali Hindusima, koji imaju crnu kožu i koji su se tada, po prirodi stvari, pojavili u ulozi prezrenih robova! Štaviše, i neke sufije u XII i XIII stoljeću, kao što je Najmuddin Kubra (umro 1221.) i Ruzbihani Bakli (umro 1209.) opisali su meleke/anđele, koje su susreli u svojim vizijama, kao divne Turke, dok im šejtani/đavoli nalikuju na Hinduse crne kože! Mevlana ar-Rumi aludira nekoliko puta na *Hindustan Gline* i na *Turkestan Duha*. Miniaturne slike pokazuju okrugla turska bijela lica, *nalik Mjesecu*, sa sićušnim očima koje idu nezatno ukoso. Riječ *Turčin* je postala metaforom za *lijepog, voljenog* (*kinajah 'ani l-mašuki l-jamil*), premda okrutnog, u čijem prisustvu se zaljubljenik (*el-'ašik*) osjeća kao rob Hindus – da se ovdje prisjetimo početka jedne Hafizove pjesme o *Turk-i Širaziju*.

Bilo je tu, naravno, i drugih predstava o Hindustanu. Oni koji su u Indiji živjeli, pjevaju o toj svojoj zemlji s ljubavlju. Posebno spominjemo Amiri Kusrava, sina koji je porijeklom od oca Turčina i majke Indijke, koji opisuje Indiju u svojoj epskoj pjesmi *Kiranu s-sadajn*, u kojoj usklicima govori: "Neka sreća pohodi zemlju Indiju!" Također, njegov opis veličine i slave Indije dostiže svoj vrhunac u njegovim riječima:

(U Indiji) čak i ribe u rijekama su sunije!

Kao da Amir Kusrav hoće reći: "Šta bi se onda moglo više poželjeti (u Indiji)?" Amiru Kusravu, kome se njegov duhovni učitelj (*sajjiduhu r-ruhi*) obraća nježnim riječima *Turk Allah* (*Božiji Turčin*), njegovi su ljubitelji dali ime *Indijski papagaj* zato što papagaj stalno *žvače šećer*, to jest on je stalno slatka govora, a papagaj je također porijeklom iz Indije.

Uvijek se, i bez izuzetka, zeleni papagaj opisuje da je *indijska ptica*. Mevlana Džalaluddin ar-Rumi u prvoj knjizi *Mathnavije* pripovijeda priču o pripitomljenom papagaju koji moli svoga vlasnika trgovca da prenese njegove pozdra-

ve nekom njegovom rođaku papagaju u Indiji. Po primitku pozdrava, baš kad je saznao da je njegov rođak zatvoren u kafezu u dalekoj zemlji, indijski papagaj je pao sa drveta od žalosti i tuge, i izgledalo je da je mrtav! Kad se trgovac vratio iz Indije i pripovjedio onome svom papagaju zatvorenom u kafezu šta se dogodilo, taj njegov pitomi papagaj je, također, pao mrtav! Stvar se okončala tako što je trgovac izbacio papagaja iz kafeza, a tad oslobođeni papagaj poleti u svijet slobode, slijedeći Poslanikove, a.s., riječi:

Mutu kabla an tamutu!

Umrite prije nego što umrete!

U ovoj priči indijski papagaj je učitelj koji podučava svoga rođaka putem ili metodom *šuteće elokvencije*, *lisanu l-hal-a*, ajnama, ezoteričke/mističke smrti kao preduvjetu za vječni život.

Čini mi se da je Indija, ta domovina nebrojenih priča i anegdota, istovremeno bila neiscrpn i izvor stilskih slika i metaforičkih poređenja. Najljepša metafora, po mome mišljenju, izgleda neobična. Naime, u perzijskim poslovicama s kraja XI stoljeća nalazimo izraz koji su mnogo koristili sufije i pjesnici tokom dva naredna stoljeća (XII i XIII), a to je poslovice koja glasi:

Fil Hindustan-ra dar kvab did!

Usnio slon Indiju!

Ovom se poslovicom hoće reći slijedeće: U Indiji su zarobili slona i potom ga iz nje prebacili u daleke krajeve. Radeći teške poslove ljudima, slon je, malo po malo, zaboravio svoju domovinu Indiju. Ali, jedne noći je iznenada usnio svoj zavičaj! I, tada on razbija okove i kida lance koji su ga sputavali i kreće natrag, svojoj domovini, porodici i prijateljima! U sufija je ovo trenutak u kome se duša osvješćuje i najedanput ustaje iz sna običnog života. Zar Božiji Poslanik ne kaže:

An-Nasu nijamun va idha matu intabahu!

Ljudi spavaju, a kad umru, probude se!

Tada se spavač sjeti da Ovaj svijet nije pravo mjesto gdje treba živjeti! I, stoga spavač ulaže krajnji napor da bi se vratio u vječni život i on žurno kreće ka Staništu u kome je živio svoj prvi život, kad bijaše u praiskonskom jedinstvu s Bogom (*muttahadan ma'allah*).

Osjećam da priča o slonu koji je sanjao Indiju (što je usporedivo sa snom zatvorenika u Kajranu) na najljepši način iskazuje nužnost čovjekova povratka svome duhovnom zavičaju. Rudyard Kipling je iznio ovu priču u kondenziranoj formi u svojoj pjesmi *Sužnjev san*. Također, ponekad, u nekim indijskim minijaturama, nalazimo prikaz slona u njegovoj gorostasnosti te njegove pokidane okove kako vise sa njegovih nogu, koji se, u silnoj bujici radosti, pridružuje svojoj porodici! Moramo dodati da nas Mevlana ar-Rumi posprdn podsjeća da blagodat ovakva sna obasipa samo plemenitog slona, *duhovnu životinju*, jer:

Al-Himaru lajjahlumu bi l-Hindi!

Magarac ne sanja Indiju!

Ponekada nalazimo spomen nekih gradova Indije. U poeziji Amiri Kusrava nalazimo grad Tattah u Sindu:

Šajaratu sanvir mithluka la matila laha fi Tattah va Utuš...

*Drvo sanvir (čempres) je poput tebe,
Nema mu slična u Tattahu ni Utušu...*

Pjesnici, također, hvale grad Lahoru, sve otkako je pretvorena u prijestolnicu Gaznavidske imperije, 1026. godine. Maš'ud ibn-Sa'd, veliki sjevernoindijski pjesnik, napisao je brojne pjesme o Lahori, posebno u vrijeme kad ga je kao zatvorenika mučila čežnja za tim svojim voljenim gradom na Bajram:

*Ej Lahore vajhak, bi man chiguna-i?
Bi aftab-i taban-i raushan chigun-i?*

*Uh, Lahoro, kako si bez mene?
Bez Sunca sjajnoga, kako si?*

Pet stoljeća kasnije, dolazi Talibi Amuli (umro 1627.) da iskaže pohvalu ovome gradu, koji je bio prijestolnica imperatora Akbara u periodu 1586.-1598. godine, a bio je i omiljeno mjesto Akbarova nasljednika Jahangira:

*Gumanim nist k'andar haft iklim
Buvad shahri bi-ab u tab-i Lahor!*

*Ne mislim da u svih sedam klimatskih poja-
seva*

Ima Lahorea grada, tako čarobna i sjajna!

Tako pjesnik Talibi Amuli gleda Lahoru u jednoj od svojih pjesama, u kojoj hvali taj grad. Prirodno je da i Muhammad Ikbal govori o Lahori i o rijeci Ravi, koja protiče pokraj Jahangirova mauzoleja. Ikbal kaže:

*Čamac koji klizi po vodi iščezne na obzorju,
Ali, život će uvijek teći!*

Koliko ja znam, postoji tek malo pjesama o Delhiju iz klasičnih vremena, osim ako ne uzmemo u obzir pjesme u čast evlija, velikih pobožnjaka, i njihovih grobnica, kao što je Nizamuddin Avlija, čiji grob je uvijek bio duhovno središte staroga Delhija. Pjesme koje veličaju slavu šaha Džahana (šah Jahan, koji je vladao u periodu 1628.-1658.) govore o zdanju Šahdžahanabadu (Šahjahanabad) koje je sagrađeno između 1639. i 1648. godine. Pjesme izražavaju mnogo hiperbole o tamošnjim tvrđavama i džamijama. Prirodno je što ne zaboravljamo ni prijestolje Paunovo. Osim toga, dok opisuju Delhi, pjesnici o drugim stvarima rijetko govore u usporedbi sa drugim mjestima. Ipak, taj lijepi grad je postao predmetom nekoliko elegija u brojnim vremenima. Godine 1761. se dogodilo da je grad Delhi bio opjevan u jednoj elegiji nakon što su ga opljačkali i pokrali Rohillasi i Afganci, koji su bili pozvani u grad da bi spasili Mogulsku imperiju na koju su ustali Maratasi.

Ipak, Rohillasi i Afganci su bili okrutniji od neprijatelja (Maratasa) koje su trebali napasti. Sufijski pjesnik Mir Dard, koji, inače, na drugim mjestima ne aludira na kušnje i zle udese koji su skolili ovaj grad, ne može otpreti da ne pjeva:

*Ruka sudbine razorila je Delhi,
Umjesto rijeke, suze potekoše njime!
Nekad Delhi nalikovaše licu voljene,
A predgrađa njegova nalikovahu benu na
obrazima
Lijepoga lica!*

Stoljeće poslije, nakon indijskog vojnog ustanka zvanog *Mutini (pobuna)*, urdu pjesnik Dagh potužuje se u pjesmi napisanoj na urdu jeziku na rušenje velikih dijelova Šahdžahanabada koje su počinili Britanci:

*Delhi bijaše srce ljudi i džina,
Srce svih snažnih,
Srce Indije,
Štaviše, srce cijeloga svijeta!
Veličina njegova nije bila sazdana od cigli ili
kamenja,
Bijaše istinski nalik raju!* **m**

Prijevod i bilješke Enes KARIĆ

Bilješke

¹ Ovakva vokalizacija nalazi se ovdje radi rime.

² Misli se na zvijezdu Kanopus.

³ Rozenkrojceri su tajno društvo koje je postalo poznato u XVII i XVIII stoljeću. Ovo je društvo smatralo da posjeduje tajno znanje o prirodi i vjeri.

⁴ Termin sati označava samospaljivanje žene Hinduskinje u sobi svoga umrloga muža kao znak njene privrženosti njemu!